

**РОЛЬ З'ЇЗДІВ РАД У СИСТЕМІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ НА
ПОДІЛЛІ НА ПОЧАТКУ 20-х рр. XX ст.**

Після революції 1917-1920 рр. на значній території України, в тому числі на Поділлі, запанував комуністично-більшовицький режим у формі рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. За Конституцією Української Соціалістичної Радянської Республіки (1919 р.) основою Радянської влади в Україні була система її центральних і місцевих органів.

Центральними органами влади за Основним Законом були: Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет (ВУЦВК) і Рада Народних Комісарів (РНК). Законодавча компетенція вищих органів влади УСРР була розмежована. Виключному віданню Всеукраїнського з'їзду Рад підлягали: затвердження, зміна, доповнення Конституції УСРР; оголошення війни і укладення миру (в разі терміновості, коли неможливо було скликати з'їзд, питання про оголошення війни і укладення миру міг вирішувати ВУЦВК). Віданню ВУЦВК належали: визначення основ організації збройних сил; установлення основ соціалістичного будівництва в галузі народного господарства; затвердження річного бюджету і розподіл державних прибутків та зборів між центральною і місцевою владою; видання законоположень про терміни й порядок обрання місцевих органів влади, а також їхньої внутрішньої організації. Раднарком міг також видавати закони, але лише за спеціальним рішенням ВУЦВК¹. Однак, як свідчила практика, він нерідко видавав від свого імені законодавчі акти в період між сесіями ВУЦВК.

Конституція УСРР 1919 р. визначала механізм утворення місцевих органів влади, їх структуру і компетенцію. Органами Радянської влади на місцях були міські й сільські ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів та обрані ними виконавчі комітети. Конституція УСРР містила раніше розроблені виборчі права громадян. Виборчим правом користувалися особи незалежно від віросповідання, національності, осілості, що досягли 18-річного віку і займалися продуктивною та суспільно корисною працею, а також військовослужбовці. Ті, хто жив на нетрудові доходи, зокрема наймачі робочої сили, які отримували прибутки з підприємств, а також приватні торговці й комерційні посередники позбавлялися виборчих прав². Інакше кажучи, виборчих прав позбавлялася найдієвіша, мабуть, найчисельніша людність. Крім них, виборчих прав не мали служителі церкви, колишні царські чиновники, працівники поліції, жандармерії, охоронних відділень тощо. Вся організаційна робота зі створення та функціонування рад здійснювалася під керівництвом РКП(б) - КП(б). На місцях цю ділянку роботи очолювали губернські комітети комуністичної партії.

На початок 1921 р. у відповідності з Конституцією УСРР в Україні і на Поділлі було створено доволі струнку систему організації радянської влади. Було скасовано діяльність надзвичайного органу влади - Подільського губревкому, проведено вибори до Вінницької міської, сільських та повітових Рад, обрано Подільський губернський виконавчий комітет Рад³. Як і по всій Україні, місцеві партійні та радянські органи розпочали реалізовувати основне завдання диктатури пролетаріату: здійснювати перехід від буржуазного ладу до соціалізму шляхом проведення нової економічної політики.

Важливе місце в системі місцевих органів влади у 20-і роки відводилося правлячою партією з'їздам Рад - губернським, повітовим, окружним, районним, волосним. Ухвалу про терміни їх скликання, представництво, функції було прийнято ВУЦВК України в січні 1921 т.* З'їзди рад розглядалися як один з важелів зміцнення пролетарської диктатури і керівної ролі в ній комуністичної партії.

В першій половині 1921 р. повітові та волосні з'їзди Рад скликалися за власною

ініціативою з проміжками в декілька (4-5) місяців, а інколи й частіше. Це призвело до того, що безперервно відбувалася зміна посадових осіб у складі виконкомів і їх апарату, що вкрай негативно позначалося на поточній роботі. Згодом повітові і волосні з'їзди скликалися, як правило, лише з попереднього дозволу губернського виконкому. Що ж стосується губернських з'їздів Рад, то для їх проведення вимагалася згода ВУЦВК і Наркомату внутрішніх справ, в постановах і інструкціях яких особлива увага приділялася їх організаційно-політичній підготовці, зокрема забезпеченню "чистоти" делегатів з'їздів від класово-ворожих елементів.

Згідно рішень ВУЦВК на місцях склалася практика одночасного проведення на території губернії виборів до повітових і волосних з'їздів Рад і до міських Рад. Для безпосередньої організації виборів утворювалися губернська, повітові і волосні виборчі комісії.

Делегати губернських з'їздів Рад обиралися на волосних чи повітових з'їздах (якщо вони відбувалися безпосередньо перед губернськими) з розрахунку 1 делегат на 10 тис. населення і від міських Рад - за нормою 1 делегат на кожні 2 тис. виборців.

Статистичні дані по Подільській губернії за 1921-1925 рр. показують, що кількість делегатів на губернських з'їздах Рад становили: 1 з'їзд Рад Поділля (липень 1921 р.) - 275 делегатів; 2 з'їзд Рад Поділля (грудень 1921 р.) - 331 делегат; 3 з'їзд Рад Поділля (грудень 1922 р.) - 475 делегатів; 4 з'їзд Рад Поділля (січень 1924 р.) - 396 делегатів; 5 з'їзд Рад Поділля (квітень 1925 р.) - 451 делегат⁵.

Як видно з приведених даних кількісний склад губернських з'їздів Рад був різним. Найбільшу частину делегатів складали бідняцько-батрацькі елементи, робітники та комуністи. Намагаючись посилити пролетарсько-партійний прошарок делегатів з'їздів Рад, губвиконком з дозволу вищих органів влади значно занижував норму представництва для "невигідних" соціальних груп населення. Було чимало випадків, коли крім районних і окружних з'їздів Рад самостійно обирали своїх делегатів на губернські і районні з'їзди Рад селищні Ради, які, як правило, не брали участі у роботі районних і окружних з'їздів Рад по виборах делегатів на губернський з'їзд Рад. В окремих випадках виборчими одиницями при виборах на губернські з'їзди Рад ставили великі підприємства, розташовані поза поселеннями. В деяких районах краю право самостійного представництва на губернські з'їзди Рад мали професійні спілки і партійні організації, делегати яких становили нерідко 3-4 % від числа делегатів з'їздів. Значна частина населення Поділля була позбавлена виборчих прав. Так, під час виборчої компанії 1923 р. кількість осіб, позбавлених виборчих прав у губернії, становила 53 634 чол. або 4,1 % виборців. У Проскурівській окрузі зокрема було позбавлено права голосу 13 216 чол. (5,5%), Тульчинській - 6043 (4,7%), Кам'янець-Подільській - 10 424 (4,5%), Могилів-Подільській - 8006 (4,5%), Вінницькій - 9 634 (3,8%), Гайсинській - 6 311 (3,3%)⁶. Ці заходи були викликані прагненням усунути від участі в роботі рад та їх з'їздів "класово-ворожі" елементи, забезпечити монопольний вплив на їх рішення комуністичної партії.

Головними виборчими одиницями (більше 80 %) при виборах до окружних з'їздів Рад були районні з'їзди. Представництво від міських Рад становило 10-15 % усього складу делегатів губернських і окружних з'їздів Рад.

Серед делегатів губернських, окружних і повітових з'їздів Рад спостерігаємо значне представництво червоноармійських частин (4-5 %), профспілок, партійних організацій (60-70 %). робітників (33-38 %), селян (42-43 %). Службовці та інтелігенція становили 23-27 % учасників з'їздів.

Робота губернських і повітових з'їздів у 1921 - 1925 рр. складалася з 3-4 засідань, які тривали в середньому 4 - 5 дні. У 1921 р. губернський з'їзд Рад Поділля мав 6 засідань, у 1924 р. - 8 засідань. Окружні з'їзди тривали 2 - 3 дні, районні - 1 - 2 дні. На них відбувалося відповідно 4 - 5 і 2 - 3 засідань.

До порядку денного з'їздів на початку 20-х років обов'язково включалися доповіді з

місць. Це пояснювалося прагненням вищих органів влади отримати найбільш повну інформацію про становище на місцях, оскільки в умовах розрухи, масових селянських повстань, відсутності добре налагодженого зв'язку це було досить важливим⁷.

З часом, у зв'язку із ліквідацією вогнищ антирадянських виступів і зміцненням позицій радянської влади, доповіді з місць все рідше включалися до порядку денного з'їздів Рад. У 1924 р. такі доповіді обговорювалися лише на одному окружному і 3 районних з'їздах.

З метою найбільш повної інформації делегатів про зовнішнє і внутрішнє становище Радянської республіки майже всі губернські, окружні і районні з'їзди заслуховували відповідні доповіді. Типовими для рішень з'їздів було гнівне таврування міжнародної буржуазії, заклики щодо моральної і матеріальної підтримки світового революційного пролетаріату⁸, зміцнення Комуністичної партії, Радянської влади, а також обороноздатності країни. Більшість резолюцій з'їздів при розгляді міжнародного становища завершувалися гаслами: "Хай живе всесвітня соціальна революція!", "Хай живе всесвітній з'їзд Рад!", "Хай живе III Інтернаціонал!", "Хай живе непереможна Червона армія!"⁸.

На губернських, повітових, районних та окружних з'їздах, особливо у 1923-1925 рр., ставилися звіти виконавчих комітетів про їх діяльність за час між з'їздами.

Завдання відбудови народного господарства на рейках нової економічної політики і своєрідність соціально-економічного і політичного становища Поділля на початку 20-х років визначили основний зміст роботи з'їздів Рад. У 1921-1922 рр. і відчасти у 1923 р. з'їзди вирішували в числі основних питань боротьби з т.з. політичним бандитизмом. Значне місце в роботі губернських, окружних і районних з'їздів Рад займали питання, пов'язані з реалізацією на місцях нової економічної політики (збір продподатку, землевпорядкування, землеустрій, планування бюджету, кооперативне будівництво). До порядку денного з'їздів часто включалися доповіді про допомогу голодуючим. Чільне місце в роботі з'їздів Рад займали питання організації апарату місцевих органів влади, виборів Рад, зміцнення більшовицького керівництва ними, поліпшення охорони праці, ліквідації неписьменності, розвитку народної освіти⁹. Червоною ниткою при розгляді цих питань проходила думка про те, що, незважаючи на складне внутрішнє економічне і політичне становище, нестабільне міжнародне становище, попри прошуки "петлюрівських націоналістичних банд", в країні є всі умови для побудови соціалізму. Запорукою цього оголошувалася міцніюча диктатура пролетаріату на чолі з комуністичною партією та наростаюча світова революція.

В доповідях на з'їздах та їх резолюціях знайшли своє відбиття звіти про діяльність судово-слідчих установ, робітничо-селянської інспекції, надзвичайних комісій та органів міліції, які входили до складу виконкомів Рад Подільської губернії¹⁰. З них видно, що їм, як і всій системі органів влади, були властиві такі характерні риси: створення за взірцем аналогічних російських установ і регулювання роботи за російськими нормативними актами, підконтрольність органам КП(б)У, класовий підхід у кадровій роботі і вирішенні усіх питань, низький освітній рівень і професійна непридатність значної частини працівників. На основі матеріалів з'їздів Рад можна зробити висновок, що судово-слідчі установи виконували певну необхідну для суспільства роботу по налагодженню правового обслуговування населення і нагляду за дотриманням законності. В той же час незаперечним є той факт, що застосовуючи класовий підхід у своїй роботі, засуджуючи учасників селянських повстань, неплатників продрозкладки і продподатку, "контрреволюціонерів", вони були частиною репресивно-каральної системи більшовицької держави.

Проведені на початку 20-х років з'їзди Рад мали певне позитивне значення. Вони виявили стабілізуючий вплив на розвиток непу, відіграли деяку позитивну роль у становленні політичної рівноваги різних соціальних сил суспільства. Проведення з'їздів приносило тимчасове полегшення для людей, особливо селян. Перед з'їздами Рад слабкішав натиск на село по збиранню податків і прострочених позичок. Одні керівники Рад, не бажаючи конфліктувати перед виборами делегатів на з'їзди, потурали землякам, переносили терміни сплати чергових внесків, інші, знаючи, що будуть переобрані, послаблювали

контроль за ходом фінансово-податкових надходжень. Проте одразу ж після роботи з'їздів Рад увага до тих, хто не сплачував податки, зростала, місцеві органи влади ставали більш агресивними і недоступними. З іншого боку, представники селян і робітників отримували можливість висловлювати на з'їздах Рад свої вимоги і побажання, а владні структури змушені були в ряді випадків рахуватися з думкою простих делегатів.

В цілому ж з'їзди Рад на Поділлі відбивали прагнення партійних структур посилити свій вплив на місцеві органи влади - Ради, зробити їх слухняним знаряддям у здійсненні власних комуністичних експериментів. Місцеві Ради та їх з'їзди були частиною радянської державної системи, яка базувалася на жорсткому підпорядкуванні центру і підлеглості партійним установам.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.). - Хрестоматія з історії держава і права. В 2-х томах. Том 2. Лютий 1917-1996. За ред. В.Д. Гончаренка. - К., 1997. - С. 140-142; 2. Там само. - С. 143-144; 3. Отчет губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. - Винница, 1922. - С. 15; 4. Сборник постановлений и распоряжений ВУЦВК У созыва. Вып. 1. - Харьков, 1921. - С. 32; 5. ДАВО. - Ф.Р - 925. - Оп. 2. - Спр. 377. - Арк. 3; Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии 3-5 декабря 1921 г. - Винница, 1922. - С. 55; ДАВО. - Ф.Р - 925. - Оп. 2. - Спр. 498. - Арк. 1; ДАВО. - Ф.Р - 925. - оп. 5. - спр. 56. - Арк. 14-15; 6. ДАВО. - Ф.Р. - 925. - оп. 3. - Спр. 62. - Арк. 36; 7. Отчет губисполкома Подолии за 1920-1921 гг. - С. 15-20; Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии 3-5 декабря 1921 г. - С. 12-15; 8. ДАВО. - Ф.Р - 925. - Оп. 2. - Спр. 1264. - Арк. 52; Там само. - Спр. 1265. - Арк. 35; Там само. - Спр. 1266. - Арк. 26, 26³⁸, Там само. - Спр. 1267. - Арк. 20, 20³⁸; 9. ДАВО. - Ф.Р - 925. - Оп. 2. - Спр. -1264. - Арк. 49-56; Там само. - Спр. 1266. - Арк. 25-33; Там само. - Спр. 1265. - 1265. - Арк. 34 - 67; Там само. - Спр. 1267. - Арк. 20⁸ - 29; 10. Стенографический отчет 2-го губернского съезда Советов Подолии 3 - 5 декабря 1921 г. - С. 45 - 46; ДАВО. - Ф.Р - 925. - Оп. 5. - Спр. 56. - Арк. 14 - 15 та ін.

П.С\ Григорчук, О.А. Мельничук

ПРОДОВОЛЬЧА ПОЛІТИКА БІЛЬШОВИКІВ НА ПОДІЛЛІ У 1919-1920 рр.

Продовольче питання було одним з першочергових, яке серйозно постало перед більшовиками після захоплення ними влади. Адже від успішного продовольчого постачання численної Червоної армії та пролетарських мас великих промислових міст залежала підтримка та подальші успіхи радянської влади. Недаремно вождем більшовиків боротьба за хліб ототожнювалася з боротьбою за соціалізм.

Свої труднощі на продовольчому фронті більшовики пов'язували, насамперед, із незалежністю сільських товаровиробників, які "звикли продавати вільно свій хліб, і кожний селянин вважав це своїм невід'ємним правом."¹ Але ж новостворена держава не збиралася спілкуватися з ними через ринок. Висуваючи на передній план в комуністичній доктрині позаекономічний примус, більшовики розраховували вирішити продовольче питання за допомогою простих рішень, ґрунтованих на насиллі. Прикладом цього став введений у дію спеціальний декрет ВДВК від 9 травня 1918 р., який проголошував продовольчу диктатуру, надаючи Наркомпроду та його органам надзвичайні повноваження щодо конфіскації хліба у селян. Насильне вилучення хлібних запасів покладалось на підпорядковані наркомату військові формування та організовані продзагони із робітників.

Продовольче питання розглядалося більшовиками як складова частина теорії класової боротьби. Значною мірою цьому сприяв проголошений класовий принцип продовольчої розкладки: "з бідних селян нічого, з середняка помірно, з заможних багато"². Застосування такого підходу перетворювало продрозкладку в інструмент гнучкої класової політики більшовицької партії на селі, націленої на політичне розшарування селянства.

Сприяння державним органам у вилученні продовольчої розкладки шляхом розшарування села мали забезпечити створені згідно з декретом ВДВК від 11 червня 1918 р. комітети бідноти. Участь у зборі хліба визначилась як одне з основних завдань